

**НЕ/СЪОТВЕТСТВИЕТО НА ПРОЦЕДУРАТА
ПО НАСТАНЯВАНЕ ВЪВ ВЪЗПИТАТЕЛНИ УЧИЛИЩА-
ИНТЕРНАТИ И СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИНТЕРНАТИ
С ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА**

гл. ас. д-р Светла Маргаритова-Вучкова

**IN/COMFORMITY OF THE PROCEDURE FOR PLACEMENT
IN SPECIALIZED JUVENILE INSTITUTIONS – SOCIAL-
PEDAGOGICAL BOARDING SCHOOLS AND CORRECTIONAL
BOARDING SCHOOLS WITH THE EUROPEAN CONVENTION ON
HUMAN RIGHTS**

Svetla Margaritova-Vuchkova, PhD

***Abstract:** This report contains a detailed analysis of the correspondence between the legislation regarding the procedures for placement in specialized institutions, according to the Juvenile Delinquency Act, and the jurisprudence of the European Court for Human Rights in application of article 5 § 1d, article 5 § 4 and article 6 §1 of the European Convention on Human Rights.*

***Key words:** delinquency, correctional measures, placement of minors and adolescents in the specialized juvenile institutions.*

Наред с другите мерки за въздействия по отношение на малолетните и непълнолетните извършители на противообществени прояви, в ЗБППМН са предвидени и две мерки, свързани с откъсването на тези лица от естествената им среда и настаняването им в институции – социално-педагогически интернати и възпитателни училища-интернати. В тази връзка редица неправителствени организации, както и отделни автори изразяват становища, че тези две възпитателни мерки са в несъответствие с Европейската конвенция за правата на човека. Тъй като твърденията са свързани с общи позовавания без анализ на конкретна съдебна практика, настоящото научно съобщение е посветено на въпроса – доколко българският закон /ЗБППМН/, регулиращ настаняването в СПИ и ВУИ е в съответствие с Конвенцията.

1. Съответствие с чл. 5 § 1, буква „d”

Без съмнение, настаняването във ВУИ и СПИ, независимо от това как ще бъде определена тази мярка (като възпитателна, наказателна или принудително-административна), води до ограничаване свободата на малолетните и непълнолетните лица. Ето защо е важно да се анализира доколко са налице основания и спазена ли е процедурата, за да се приеме, че в тези случаи сме изправени пред едно от изключенията на нормата на чл. 5 от Европейската конвенция за правата на човека, прогласяваща правото на свобода и сигурност. Това право има изключително важно значение за „едно демо-

кратично общество”. Всеки индивид има правото да не бъде лишен или да не остане лишен от свобода, освен при условията на чл. 5 § 1. Неговите пет алинеи съдържат изчерпателен списък на основанията, въз основа на които може да се осъществи лишаването от свобода. Мярката няма да е законна, ако не е налице някое от тях. Съдът изследва нейната законност, опирайки се преди всичко на националното право – както по отношение на материалните основания, така и на процедурата. Той изтъква обаче, че само съблюдаването на националното законодателство не е достатъчно – член 5 изисква освен това съответствие на всяко лишаване от свобода с целта да бъде защитен индивидът срещу произволното засягане на неговата свобода – т.е. изследва се съответствието на националния закон с Конвенцията. [1]

В чл. 5 § 1, буква „d” е регламентирано, че това право може да бъде ограничено в две хипотези – в случаите на „лишаване от свобода на непълнолетно лице на основата на законосъобразно решение, за да се осигури надзор с възпитателна цел” или „с цел да се осигури неговото явяване пред предвидените в закона институции”. Този текст, както и останалите пет алинеи, поради това, че визират изключения, могат да бъдат прилагани рестриктивно, за да не се стигне до злоупотреба от страна на държавите, ратифицирали Конвенцията.

С оглед спецификата на настоящото проучване в това научно съобщение ще бъде подложена на анализ само първата хипотеза на буква „d” – лишаване от свобода с цел да се осигури надзор с възпитателна цел. Следва да бъде отбелязано, че Европейският съд твърде рядко е разглеждал случаи, в които са били повдигнати оплаквания, попадащи в приложното поле на цитирания текст на чл. 5§1 на Конвенцията, поради което и практиката в тази насока не е особено богата.[2] Както в съдържанието на разпоредбата, така и в изследванията и коментарите на текста, се обръща внимание, че създателите му не са уточнили понятието „непълнолетен” (в английски вариант на Конвенцията е употребен терминът ”minor”, във френския – ”mineur”), което идва по-скоро да подчертае, че става дума за лице, ненавършило пълнолетие по националния закон, но без да се уточняват долната или горната възрастова граница и тя да се свързва с неговата наказателна отговорност или неотговорност.[3] Терминът има „автономно” значение по смисъла на Конвенцията (както и много други).

Обстоятелството, че текстът по своята формулировка се различава от останалите, които започват с думата „всеки”, а анализираната норма визира само ненавършили пълнолетие лица, не ги поставя в дискриминационно положение по повод възможността им да упражняват другите права по конвенцията. Самият факт, че те не са достигнали определена възраст налага поставянето на известни ограничения. От друга страна, семейното право на всички европейски страни предоставя права преди всичко на родителите да действат от името и в най-добрия интерес на детето (напр. чл. 2, предл 2 от Първия допълнителен протокол, както и редица конкретни хипотези на чл. 8).

Както отбелязват Питър Ван Дайк и др. в техния труд „Теория и практика по Европейската конвенция за правата на човека”, самият факт, че в чл. 5, §1, буква “d” изрично е предвидена хипотезата на лишаване от свобода с цел осигуряване на възпитателен надзор свидетелства, че още при формулирането ѝ се е допускала подобна възможност, поради което и институциите в Страсбург не изключват прилагането ѝ. В много правни системи такъв вид ограничаване на свободата се допуска именно в интерес на непълнолетния и без оглед на това дали той е извършил или е заподозрян в извършването на престъпление или е просто „дете в риск”, което се нуждае от особена закрила. „В такъв случай се изисква да съществуват основателни опасения, че развитието или здравето на непълнолетния са сериозно застрашени (например при наркомания и/или проституция) или че лицето е малтретирано.”[4]

Авторите, които изследват практиката на Европейския съд по прилагане на отделните текстове на Конвенцията и историята по създаването на отделните текстове, изтъкват, че при анализа на тази норма основният акцент се поставя върху понятието „законен“. При това от формулировката на буква „d“ не произтича изискването актът да бъде постановен непременно от съд. Ето защо той може да е издаден и от административен орган. Важното е да се основава на закона – т.е. да има основанийта си в националното право. [5]

Въпреки че текстът е твърде общ и без достатъчна конкретика (което е характерно въобще за всички формулирани права по Конвенцията), Европейският съд изисква строги гаранции, че лишаването от свобода е оправдано и се извършва с възпитателна цел. В тази връзка той е разработил своеобразен «стандарт» относно това – кога държавите могат да се позовават на чл. 5 § 1, буква „d“. Той се съдържа в първото решение, в което е анализирано приложното поле на този текст – делото Буамар срещу Белгия. [6] По това дело едно непълнолетно момче било настанявано девет пъти в затвор като своеобразна превантивна мярка с временно действие на основание Закона за закрила на детето, докато му бъде намерено подходящо място или лице, което да поеме грижите за него. Всяко едно от тези задържания никога не превишавало законоустановения максимален срок от 15 дни. Така за по-малко от една година (291 дни) в продължение на 119 дни то било лишено от свобода. Преди да се прибегне до тази мярка, поради проблеми от семейно естество, които довели до личностови деформации, непълнолетният бил неколкократно настаняван в институции за контролирано изследване и възпитателен надзор като форма на превантивна социална мярка по Закона за закрила на детето от 1965 г. [7] Тъй като бил заподозрян в извършването на редица престъпления и правонарушения, имал опасно поведение към другите деца и се държал арогантно, неговото поведение било разглеждане неколкократно от съда в Лиеж. По инициатива на прокуратурата след поредните му прояви, изразяващи се в «опасно поведение» (докато се намирал в един център за наблюдение и възпитателен надзор), съдът постановил временно да бъде настанен в затвор. Между отделните му задържания момчето било предоставяно за отглеждане на бащата под надзора на социалните служби или на делята, но след непродължителни периоди от време съдът отново бил сезиран от съответните официални власти във връзка с поредната проява на непълнолетния с искания за настаняване в специализирана институция. Обяснението на властите било, че не могли да намерят подходящ човек, който би се съгласил да се грижи за него, нито пък имало подходящо място за настаняването му, тъй като на територията на тази област от страната нямало свободни места в институции от затворен тип за непълнолетни извършители на правонарушения. Другите институции за обучение и изследване отказвали да приемат непълнолетния поради формални основания. Всеки път съдът постановявал поредното задържане докато социалните служби намерят подходящо решение на случая.

Европейският съд изследва най-напред законността на тези настанявания, като анализира националното законодателство и доколко лишаването от свобода съответства на целите на чл. 5. Той винаги прави уговорката, че няма за цел да дава оценка на която и да е национална правна система по принцип, но важното е тя да бъде либерална по дух. В този смисъл той констатира, че белгийският закон от 1965 г., като е преследвал превантивни цели, е предвиждал редица мерки, чрез които да се избегне в максимална степен намесата на наказателните юрисдикции и налагането на наказание лишаване от свобода, когато става въпрос за ненавършили пълнолетие лица. Затова в закона били изрично изброени хипотезите, в които е допустимо задържането на непълнолетни. Самата процедура предвиждала съдията да изслуша непълнолетния, който имал право да бъде представляван от адвокат В чл. 53 от закона било предвидено

изключение, изразяващо се в това, че е допустимо временно настаняване на непълнолетно лице в затвор, когато е налице «материална невъзможност» – т.е. не е възможно да се намери близък или подходяща институция, която да се съгласи да приеме детето. Съдът напомня, че националните власти и съдилищата са тези, които следва да тълкуват и прилагат вътрешното право на своята държава. Само по себе си понятието «материална невъзможност» не е достатъчно, за да се констатира незаконност на лишаването от свобода. В тази връзка съдът отбелязва, че настаняването на един непълнолетен в затвор не би довело до нарушаване на чл. 5 § 1, буква „d”. Обаче «законността» включва преди всичко съответствието на лишаването от свобода с изискванията на ограниченията, визирани в чл. 5 § 1. Анализирайки смисъла на текста и употребения предлог „за да” (“pour”, “for the purpose of”), Съдът изтъква, че „лишаването”, за което става дума в текста, „представлява средство да се осигури поставянето на заинтересованото лице под „възпитателен надзор”. [8] В случая той констатира, че след като белгийското правителство, с оглед превенция на правонарушенията на непълнолетните, е избрало една система за надзор с възпитателна цел, то е било длъжно да създаде и подходящите институционални гаранции, които да отговарят както на сигурността, така и на целите на възпитанието, записани в националния закон, а така също те да са в съответствие и с изискванията на чл. 5 § 1, буква „d”. В периода, когато са се случили събитията обаче, в Белгия не е съществувало нито едно затворено заведение, което да е в състояние да приема ненавършили пълнолетие лица с проблемно поведение, макар че националният закон никъде не предвиждал и че настаняването трябва да бъде незабавно. Затова Европейският съд заключавал, че самото задържане на непълнолетно лице „в условия на същинска изолация и без помощ от персонал с педагогическа квалификация не може да се смята насочено към постигането на възпитателни цели” и затова е налице нарушение на чл. 5 § 1, буква „d”. [9] Следователно, в този случай за Съда нарушението се заключава не в това, че в закона съществува възможност, макар и като изключение и като временна мярка един непълнолетен да бъде настанен в затвор, а най-вече и преди всичко поради факта, че там не са съществували условия и не са били осигурени гаранции за осъществяване на надзор с възпитателна цел.

Случаят на Д.Г. е подобен на описания по-горе. [10] Непълнолетно момче от две-годишна възраст е било поставено под грижите на социалните служби поради това, че бащата изгърпявал присъда, майката водела „хаотичен начин на живот”, а четири от общо петте деца били с криминални прояви или злоупотребяващи наркотици. Отглеждано в институции или приемни семейства, то имало различни прояви – както свързани с насилие по отношение на другите, умишлени пожари и други нарушения, така и прояви на автоагресия. Експертизите показали наличието на сериозни личностови разстройства, но властите констатирали, че в Ирландия няма подходяща институция, в която момчето да бъде настанено, задържано и обгрижено. Така се стигнало до неколкочкратни сезирания на съда, който приел, макар и с неохота, че най-подходящо би било като временна мярка, докато се намери по-добро решение, непълнолетният да бъде настанен в затвор за младежи (лица на възраст 16-17 години с мярка за неотклонение задържане под стража или осъдени на лишаване от свобода). Същевременно с решението били определени задължения както на социалните служби, така и на администрацията на пенитенциарното заведение. Срокът на настаняването на няколко пъти бил удължаван по молба на властите, за да успеят да намерят и оборудват подходящо място за непълнолетния и така той престоял сред други затворници с някои прекъсвания до април 1998 г. През това време имал право да посещава курсовете за обучение и квалификация вътре в затвора, предназначени за всички затворници, както и да спортува или да се занимава с други дейности, но съобразно установения режим

на пенитенциарното заведение, като през определени интервали на денонощието килията била заключвана. Позицията на правителството била, че Д.Г. бил настанен в затвора именно с цел да му бъде осигурен надзор с възпитателна цел. Съдът подлага на анализ това твърдение, за да установи дали лишаването от свобода е законно и дали решението на властите отговаря на изискванията на чл. 5 § 1, буква „d“. Той констатира, че с оглед съответствието с вътрешното право, няма да подлага на съмнение компетентността на съда да наложи такава мярка и че тя е постановена съобразно националния закон. Съдът изтъква, че пребиваването на момчето в институцията „Сент Патрик“ не представлява само по себе си мярка с възпитателна цел, тъй като това е затвор и жалбоподателят там е бил подчинен на действалия по онова време режим на дисциплина. Обстоятелството, че вътре са съществували образователни услуги и такива за отдих и спорт, които били факултативни, не доказва, че са изпълнени целите на нормата на чл. 5, още повече, че непълнолетният не се е възползвал от тях, но и от досието му се установява, че службите не са предприели никакви допълнителни мерки през този период за работа с него. Ето защо Съдът намира, че лишаването от свобода на Д.Г. в периода 27 юни – 28 юли 1997 г. е несъвместимо с чл. 5 § 1, буква „d“.

Същевременно Съдът не е намерил нарушение по повод настаняването на 17-годишно момиче във възпитателно заведение от закрит тип с голяма степен на сигурност, доближаващо се до затворите за възрастни, по жалбата на Сузи Конярска срещу Великобритания.^[11] По това дело девойката е повдигнала наред с другите си оплаквания и такова по чл. 5, § 1, буква „d“ за това, че била настанена по разпореждане на съда и на основание чл. 25 от Закона за детето от 1989 г. в специализирана институция за млади хора със сериозни проблеми във възпитанието. Съдът не приел възраженията на жалбоподателката, че не е била настанена в центъра с възпитателна цел, тъй като била надхвърлила задължителната за обучение възраст (тъй като била на 17 години). Анализирайки всички предприети по отношение на нея мерки от страна на родителите и местните власти, той констатирал, че това е една дълга история на усилията, които са били предприемани по отношение на момиче с разстройство в поведението и диагноза психопатия, която води до застрашаване както на околните, така и на нея самата. Макар и да е надхвърлила възрастта за задължително обучение, настаняването не противоречи на текста на нормата на буква „d“ (в него единствено е посочено, че се допуска задържането на лица ненавършили пълнолетие). Съдът констатирал още, че в заведението се е прилагал мултидисциплинарен възпитателен подход и са били осигурени образователни програми в малки групи за трима-четирима души и дори индивидуално обучение, а самата жалбоподателка се е възползвала от част от тях. Затова той достига до извода, че лишаването от свобода е било оправдано и е отговаряло на изискванията на чл. 5, § 1, „d“.

Ако съпоставим изискванията на Европейския съд, така както са очертани в горните дела, към настаняването в съществуващите у нас възпитателни институции – СПИ и ВУИ, можем да констатираме следното. На първо място, настаняването в тези интернати се взема въз основа на „законсъобразно“ решение от страна на съд, като този съдебен акт подлежи на инстанционен контрол. Доколкото това ограничаване на свобода се налага в съответствие с процесуалните и материално-правните норми на приложимото национално право – Закона за борба срещу противообществени прояви, следва да се анализира дали текстовете на закона са ясни и предвидими. В този смисъл критика търпи липсата на достатъчно ясна дефиниция на понятието „противообществена проява“. Аз не споделям становището на някои автори, че несъответствието се заключавало в това, че малолетните и непълнолетните били преследвани за простъпки, за които възрастните не понасяли наказания и в този смисъл били дискриминирани и било налице нарушение на чл. 7 от Конвенцията. Проблемът относно неясно-

то дефиниране на понятието с промените от 2004 г. предизвиква твърде крайни мнения. Според представителите на Института за социални политики и практики, дефиницията в чл. 49а, ал. 1, т. 1 от ЗБППМН, *“дава простор на субективизъм чрез разбирането за “действия, противоречащи на морала” и освен това включва прояви, които, ако бяха извършени от възрастни”, не биха били санкционирани.”*^[12] В публикуваното проучване на Българския Хелзински комитет през 2005 г., в което е направен опит за оценка на реформата с промените в закона от 2004 г., са изказани твърде големи резерви във връзка със законовата дефиниция на понятието «противообществена проява», тъй като *«тя отново поставя редица въпроси относно връзката ѝ с действителното поведение на децата, нарочени за извършители на противообществени прояви и адекватните мерки за коригиране на «обществено нетърпимото» им поведение.»*^[13]

Дефиницията за противообществена проява сама по себе си не противоречи на международните стандарти и по-специално на Правилата на ООН относно минималните стандарти за осъществяване на правосъдие по отношение на ненавършили пълнолетие лица (т.н. “Пекински правила”).¹ В правило 3.1. е записано, че съответните разпоредби за минималните стандарти за осъществяване на правосъдие по отношение на непълнолетни следва да се прилагат *“не само към ненавършили пълнолетие правонарушители, но и към малолетни и непълнолетни, срещу които може да бъде образувано производство за специфично деяние, което не би било наказуемо, ако е извършено от пълнолетни”*. (курсивът мой – Св.М.)² Съгласно правило 3.2., се препоръчва тези минимални стандарти да се прилагат винаги, когато се образува производство за настаняване или възлагане на грижи по отношение на ненавършили пълнолетие лица. В коментара към правило 3 е изтъкнато, че то разпростира защитата, предоставена от Правилата на ООН относно минималните стандарти за осъществяване на правосъдие по отношение на ненавършилите пълнолетие лица и към т.н. **“нарушения, свързани със статуса”**, каквито са предвидени в различните правни системи. Обсегът на проявите, смятани за противообществени при тази възрастова група е по-широк от този при възрастните и е посочен примерно: *“бягство от училище, неподчинение в училище и семейството, явяване в нетрезво състояние на обществени места и др”*. Наред с това в коментара е пояснено, че Правило 3.1. предвижда минимални гаранции в тези сфери, а правило 3.2. е *„желателна стъпка към по-справедливо, равноправно и хуманно осъществяване на правосъдието по отношение на всички малолетни и непълнолетни, нарушили закона.”*

При наличието на дългогодишна утвърдена практика относно основанията за образуване на възпитателни дела и яснота в самия закон по повод налаганите възпитателни мерки, ми се струва пресилено да се поддържа подобна теза. Намирам, че би следвало дефиницията да дава изчерпателно изброяване на проявите, за които компетентните органи могат да налагат възпитателни мерки, като формулировката на

¹ Следва да се вземе предвид, че Пекинските правила са създадени за гарантиране правата на **непълнолетните извършители на престъпления** и на това обстоятелство обръща внимание Б.Станков, акцентирайки върху оригиналния английски текст (*juvenile offenders*), тъй като в различни издания на български език преводът е неточен и това създава възможност за нееднозначно тълкуване.

² *Правила на ООН относно минималните стандарти за осъществяване на правосъдие по отношение на ненавършили пълнолетие лица (Пекински правила), приети с Резолюция 40/30 на ОС на ООН от 29 ноември 1985 г., 96-о пленарно заседание). В: Правосъдие по отношение на малолетни и непълнолетни. София, 2002.*

нормата не оставя никакви съмнения относно обхвата на приложното ѝ поле, за да не бъде тълкувана тя разширително.

На второ място, действително с настаняването в институции, като СПИ и ВУИ се ограничават свободата на придвижване, контактите на малолетните и непълнолетните с близки и приятели, напускането на интерната се извършва при строго определен ред (включително и прекарването на почивните дни и ваканциите), а директорите са длъжни незабавно да сигнализират органите на полицията в случай на бягство на дете или несвоевременното му връщане от отпуск. Последното задължение на длъжностните лица произтича от отговорността, която им е вменена от закона, тъй като те изпълняват функциите на попечители или настойници по отношение на всички деца, настанени в заведения за отглеждане на деца (а не само в СПИ и ВУИ) и носят отговорност за тяхното здраве и неприкосновеност. Въпреки съществуващите ограничения относно свободата на придвижване и контактите на малолетните и непълнолетните, те сами по себе си не са в несъответствие с Конвенцията (и по-специално с анализирания чл. 5§1, ал. „d“), доколкото в посочените институции действително се осъществяват мерки с възпитателен характер – работи специално обучен педагогически персонал, с настанените деца се провеждат групови и индивидуални форми на педагогическа и педагогическа работа, което е в съответствие с изключението, уредено в цитирания текст.

Притесненията са свързани по-скоро с факта, че в една и съща институция се настаняват лица с различни по характера си правонарушения – някои, съдържащи от обективна страна всички белези на престъплението, а други – поради т.н. „нарушения на статуса“ – бягства от дома, прояви на проституция, злоупотреба с алкохол или упойващи вещества и трети – жертва на домашно или друго насилие, посегателство, престъпление. Това съвместно съжителство не само се отразява неблагоприятно на всяка една от двете групи правонарушители, но пречи и на провеждания възпитателен процес вътре в институцията, като по този начин би могло да влезе в противоречие с целта на чл. 5§1, ал. „d“, макар че в белгийското законодателство и практика не е направено такова законодателно разграничение (освен по пол).

2. Съответствие с чл. 5 § 4

Съгласно текста на чл. 5 § 4 всяко лице има право да обжалва законосъобразността на своето задържане пред съда. Този текст би следвало да се интерпретира не само в аспекта на първоначалния избор на съответната принудителна възпитателна мярка от съд. Наред с това на съдебен контрол би следвало да подлежи и продължителността на пребиваването в такъв тип институция и преценката относно целесъобразността на по-дълго или по-кратко оставане в нея. Макар след 1996 г. да бе предвиден максимален срок за престой в СПИ и ВУИ, законодателят определено не се справи със задачата да регламентира по един ясен и непротиворечив начин каква е максималната продължителност за оставането на малолетните и непълнолетните в тях. От една страна, в конкретните текстове на закона се съдържат противоречиви постановки. В чл. 30, ал. 2 е регламентирано, че максималният престой в институция е 3 години, а в ал. 3 четем, че настанените в този тип институции остават там до навършването на 16-годишна възраст, но ако пожелаят и изразят това писмено, престоят им може да се удължи до 18-години. От друга страна, през целия този период не е предвиден никакъв външен контрол и проверка относно целесъобразността от оставането на малолетния/непълнолетния в интерната.

Обстоятелството, че в края на всяка учебна година се провежда един „разширен“ педагогически съвет с участието на прокурор, инспектор от ДПС и представител

на местна комисия, не променя факта, че липсва независима преценка от страна на съда. Именно в този аспект нашият закон и практиката са уязвими и не съответстват на изискванията на Конвенцията. Липсата на фиксирана продължителност на мярката по настаняване във ВУИ или СПИ представлява недопустимо произволно лишаване от свобода.

Би следвало в закона да се регламентира периодичен контрол от страна на съда (в края на всяка учебна година или на всеки шест месеца) относно целесъобразността от оставането на малолетния/непълнолетния в институция. Районният съд по местонахождението на съответния интернат, в който е настанено детето, в открито съдебно заседание следва да го изслуша, да вземе предвид становището на педагозите и да прецени дали е в негов интерес оставането му там или може да бъде освободено. Той би следвало да разполага и с оценката на съответния отдел за закрила на детето по постоянното му местоживееие и да определи въз основа на всички данни дали малолетният или непълнолетният продължава да бъде „дете в риск“ и налага ли се по отношение на него да бъдат предприети някакви подкрепящи мерки, в случай на прекратяване на престоя му в СПИ/ВУИ.

3. Съответствие с чл.6

Правото на справедлив процес е едно от най-всеобхватните и основни права, прогласени в Европейската конвенция за правата на човека. Доколкото определянето на възпитателни мерки, свързани с ограничаване на свободата, по своето съдържание се доближава до наказателно обвинение, за него следва да намерят приложение и съответните минимални стандарти на чл. 6 в наказателните му аспекти.

След промените от 2004 г. процедурата по налагане на принудителните възпитателни мерки в общи линии бе приведена в съответствие с изискванията на Конвенцията :

- настаняването в СПИ и ВУИ е в компетенциите единствено на районния съд;
- определянето на възпитателната мярка става след провеждане на съдебно заседание с призоваване на самия малолетен или непълнолетен и неговите родители или лицата, които ги заместват;
- за заседанието се призовават лицата, които защитават неговите законни интереси;
- съдът е длъжен да изслуша призованите лица и има право да събира и други доказателства освен събраните от местната комисия;
- съдът се произнася с мотивирано решение или определение (в зависимост от избора на мярката).

На законодателно равнище така описаната процедура не противоречи на чл. 6§1 сама по себе си, но би могло да се каже, че тя е недостатъчно подробна – не регламентира цялостно процесуалните права и задължения на участниците, нито на съда, поради което твърде леко би могла да бъде и заобиколена. Именно подобни нарушения са констатирани в практиката. Тъй като в чл. 24а, ал. 2 е регламентирано, че съдебното заседание се провежда с призоваването на малолетния или непълнолетния, може да се заключи, че ако е спазена процедурата по призоваване, е възможно провеждането на заседание и без присъствието на малолетния или непълнолетния, на неговите родители, на прокурор. Макар и в огромното болшинство от анализирани съдебни решения [14] да бе констатирано участието на малолетния/непълнолетния и на негов адвокат или доверен представител, все пак бяха установени отделни случаи, когато той не присъства, защото не може да бъде издирен. Задочното постановяване на решение, с което се налага принудителна възпитателна мярка, е в пряко нарушение на минимал-

ните гаранции за справедлив процес, регламентирани в чл. 6.3с и d (да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор и да участва в разпита или да изисква разпит на свидетели). В този смисъл е наложително изрично в закона да се регламентира задължителното присъствие на малолетния или непълнолетния при разглеждане на неговото дело пред съда.

На второ място, липсата на по-детайлна законова регламентация, разграничаваща СПИ от ВУИ води до това, че определянето на възпитателна мярка по чл. 13, ал. 1, т. 11 или 13 е абсолютно непредвидимо. Липсата на ясни и точни критерии за настаняване в тези два типа специализирани институции повдига сериозни проблеми на плоскостта на чл. 6§1 от Европейската конвенция за правата на човека, защото няма яснота и предвидимост в кои случаи може и следва да се приложи възпитателната мярка „настаняване в СПИ“ и в кои – „настаняване във ВУИ“. Това води до затруднения за съда и до неяснота у самия малолетен или непълнолетен какво би могъл да очаква за извършените от него прояви.

На трето място, липсата на точни указания в нормата на закона какви реквизити следва да съдържа решението на съда води до това, че на практика в немалко съдебни актове няма конкретизация за вида и периода на извършените прояви. Това е съществено нарушение на чл. 6§1 от Европейската конвенция за защита на правата на човека, защото малолетният/непълнолетният не е наясно за какво точно му се налага конкретната възпитателна мярка.

На четвърто място, изискването за мотивираност на съдебните актове като гаранция за справедлив процес е регламентирано във всички процесуални закони и е отнесимо за всички форми на правораздаване – наказателно, административно и гражданско. Каквато и характеристика да бъде дадена на това особено съдебно производство, в което се разглеждат правонарушенията на малолетните и непълнолетните, те (изискванията) с пълна сила се отнасят и за решенията на съда, постановявани на основание чл. 24а, ал. 4 от закона. Липсата на мотиви или непълните и неясни мотиви показват, че съдът не е изяснил обстоятелствата по конкретния случай, а заинтересованото лице не може да се информира относно обстоятелствата, довели съда до решението да приложи именно избраната от него възпитателна мярка. Това вече води до нарушение на чл. 6§1.

Посочените проблеми са преодолими, ако бъде усъвършенствана уредбата относно процедурата по налагане на възпитателни мерки от съда, като в нея бъде изрично регламентирано, че участието на малолетния или непълнолетния в съдебното заседание е задължително, а правата му се защитават от адвокат (избран от него или определен от съда); в закона следва изрично да бъде регламентирано задължението на съда да информира малолетния или непълнолетния за правата му – да бъде изслушан, ако има желание, да разпита другите участници в производството, включително и за това, че може да обжалва съдебното решение, ако не е съгласен с него.

Наред с това, би следвало задължително да се предвиди препащаща норма за неуредените въпроси, така че съдът да е наясно към кой от процесуалните закони да прибягне при констатиране на празноти в процедурата. Сега отделни съдебни състави прилагат по аналогия НПК, макар подобна регламентация в ЗБППМН да липсва.

Колкото до качеството на съдебните актове, проблемът не би могъл да се реши на законодателно ниво, тъй като той е от практическо естество. Би следвало да се осъществява периодичен контрол върху актовете на съда, макар и откъм тяхната „външна“ законосъобразност – дали са мотивирани или не.

Не съм склонна да поставя знак за равенство между производството по определяне на възпитателна мярка за извършено правонарушение по смисъла на ЗБППМН с наказателното производство за извършено престъпление по НПК, за да правя пара-

лел доколко гаранциите на наказателния процес са спазени при налагането на възпитателни мерки и оттам въпросите за обвинението, за неговата яснота за малолетния или непълнолетния и пр.[15] На първо място, макар и да имат принудителен характер, те (възпитателните мерки не са наказания по смисъла на НК . На второ място, не може да се приеме твърдението, че настаняването в СПИ или ВУИ е осъждане за извършено престъпление – действие или бездействие, тъй като възпитателната мярка не е свързана с нито една от последиците на осъждането. Предприеманите мерки и особено най-сериозните от тях – настаняването в институции, не следва да бъдат възприемани като вид санкция за неправомерно поведение, а по-скоро като краен способ за постигане на целите на възпитанието, за опазване на здравето и сигурността на самото дете, а в някои случаи – и на обществото от него. Подобни цели не са непознати на други правни системи. (виж в този смисъл законодателството на Белгия, цитирано по-горе).

Европейският съд не е намерил нарушение на Конвенцията, когато едно непълнолетно момиче с диагноза психопатия (за която било прието, че е нелечима) било настанено в заведение за непълнолетни от затворен тип с висока степен на сигурност поради извършени от него различни прояви, свързани с агресия, застрашаващи както околните, така и самото него.[16] Съдът приел още, че в случая не е налице нарушение и на правото ѝ на семеен живот, защото откъсването ѝ от семейството е било продиктувано от необходимостта да се предприемат мерки за защита както на обществения интерес, така и на нейното здраве и сигурност.

Доколкото настаняването в институции като СПИ и ВУИ има своята законова база и се извършва при условията „предвидени в закона“, а самата мярка се определя от съда след предварителното събиране на достатъчно пълна информация както за проявите на самия малолетен или непълнолетен, така и за неговите личностни особености и средата, в която расте, а освен това подлежи и на институционален контрол, би могло да се заключи, че процедурата е в съответствие с чл. 6 от Европейската конвенция за правата на човека.

С оглед изложената позиция не намирам, че се налага да обсъждам съответствието на настаняването в СПИ и ВУИ с текстовете на чл. 7 и 8 от Конвенцията, тъй като по мое мнение, ЗБППМН не противоречи на тези норми на Конвенцията.

Литература:

[1] Основните принципи по приложение на чл. 5 са изложени в многобройните решения на Съда, измежду които: Moogen c. Allemagne, requête n° 11364/03, 9 juillet 2009, Grande chambre, &72 ; A. et autres c. Royaume-Uni, requête n° 3455/05, arrêt du 19 février 2009, Grande chambre, &162; Aksoy c. Turquie, 18 décembre 1996, § 76, Recueil des arrêts et décisions 1996-VI; Saadi c. . Royaume-Uni, requête n°13229/03, arrêt du 29 janvier 2008, Grande chambre, & 43; Medvedyev et autres c. France, requête no 3394/03, arrêt du 29 mars 2010, Grande chambre, &76-78

[2] В контекста на разглежданата проблематика са постановени две решения по основателност, едно по допустимост и е налице едно приятелско уреждане на спора: Vouamar c. Belgique, requête no 9106/80, arrêt du 29 fevrier; D.G. c.Irlande, requête n° 39474/98, arrêt du 16 mai 2002; Suzie Koniarska v. United Kingdom, Application no. 33670/96, decision as to the admissibility, 20 October 2000; Jan Jeffrey KRUPS v. the Netherlands, Application no. 26748/07, decision 23 March 2010

[3] Вж. в този смисъл Harris, D.J., O'Boyle, M., Warbrick C. Law of the European Convention on Human Rights. second edition New York.: Oxford University Press, 2009, p.151.

[4] ван Дайк, П, ван Хууф, Г.Й.Х. Европейската конвенция за правата на човека – теория и практика. С.: Фондация „Български адвокати за правата на човека”, 2000, с.333; в този смисъл вж. и La Convention européenne des droits de l’home (Commentaire article par article), sous la direction de Luis-Edmond Pettiti, Emmanuel Decaux et Pierre-Henri Imbert Paris: Economica, 1995, p.195.

[5] Вж. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights. Fourth Edition. Antwerpen-Oxford: Intersentia, 2006, p. 475; Harris D.J., O’Boyle M., C. Warbrick – ibidem. p.152

[6] Вж. Vouamar c. Belgique, §§43-52

[7] Съгласно закона от 1965 г., чиято цел е насочена към защита на здравето, нравствеността и образованието на младежи, ненавършили 18 години, за извършените от тях правонарушения могат да се прилагат само мерки за надзор, обучение и такива с предпазващ характер. В него се съдържат разпоредби за „социална защита” и такива за „юридическа защита”. Последните се прилагат по отношение на следните категории лица, изчерпателно изброени в чл. 36: ненавършили пълнолетие, чието здраве, сигурност или нравственост са поставени в опасност било поради средата, в която са отглеждани, било поради действията, които извършват, или поради условията на тяхното образование са компрометирани поради поведението на лицата, които се грижат за тях; б) по отношение на лица, установени да скитат или просят, или обичайно ангажирани с такива дейности; в) по отношение на ненавършили пълнолетие, срещу които е започнало наказателно преследване за извършено престъпление. По отношение на тези категории лица в чл. 37 от закона са предвидени следните мерки: порицание, поставяне на лицето под наблюдение от страна на комисията за закрила на детето; задължаване на ненавършилия пълнолетие да посещава училище или определен образователен курс, да изпълнява указанията на център с образователна или психологическа насоченост и пр., както и настаняване на такова лице в държавна институция за възпитателен надзор. Първоначално те са били „отворени” – с полу-свободен режим, като има разделение в зависимост от пола на лицата – само за момчета и отделно за момичета. От 1981 г. е открита и институция от „затворен тип” за ненавършили пълнолетие с твърде проблемно поведение. Тези заведения са различни и нямат нищо общо със затвора, в който могат да бъдат настанявани след осъждането си навършилите 16-годишна възраст – §§25-29 от решението.

[8] § 50 от решението

[9] §52 от решението

[10] Вж. D.G. c. Irlande, requête n° 39474/98, arrêt du 16 mai 2002

[11] Вж. Suzie Koniarska v. United Kingdom, 2-5.

[12] Петрова-Димитрова Н., Стойкова Н., Становище на института по социални дейности и практики относно реформата в младежкото правосъдие – <http://www.sapibg.org/?lang=bg&page=587>

[13] В името на институцията: Поправителните училища в България. С., 2005, с.8

[14] Авторът на настоящото научно съобщение е провел емпирично изследване, при което са проучени 221 съдебни решения на районни съдилища от цялата страна по особените производства за налагане на възпитателните мерки „настаняване в СПИ” и „настаняване във ВУИ”

[15] Оплаквания в подобен смисъл са направени в: requête n° 51776/08 - A. et autres contre la Bulgarie, комуникирана на правителството на 28 май 2010 г.

[16] Вж. Suzie KONIARSKA v. United Kingdom, Application no. 33670/96, decision as to the admissibility, 20 October 2000